

**ВІСНИК
АГРАРНОЇ
ІСТОРІЇ**

6-7'2013

Збірник наукових праць

Редакційна колегія:	Editirial board:
В.А. Вергунов (заст. гол. редактора)	V.A. Vergunov (deputy editor-in-chief)
С.В. Віднянський	S.V. Bydnjanskij
М.Ю. Виговський	M.Yu. Vygovskij
Вас. М. Даниленко	Bas. M. Danylenko
О.Ю. Єліна	O.Yu. Yelina
І.В. Жалоба	I.V. Zhaloba
С.М. Живора (відповід. секретар)	S.M. Zhyvora (executive secretary)
М.А. Журба (головний редактор)	M.A. Zhurba (editor-in-chief)
М.В. Зубець	M.V. Zubets
І. Ілчев	I. Ilchev
О.С. Каденюк	A.S. Kadenjuk
Д.В. Карєв	D.V. Karev
В.Ф. Колесник	V.F. Kolesnyk
С.С. Коломієць (заст. гол. редактора)	S.S. Kolomiets (deputy editor-in-chief)
С.В. Корновенко	S.V. Kornovenko
Г.Г. Кривчик	G.G. Kryvchuk
В.І. Кучер	V.I. Kucher
К.І. Левчук	K.I. Levchuk
В.І. Марочко	V.I. Marochko
Н. Мгалоблішвілі	N. Mhaloblishvili
В.П. Михайлюк	V.P. Myhajluk
А.Г. Морозов	A.G. Morozov
О.Ф. Нікілев	A.F. Nikilev
С.С. Падалка (заст. гол. редактора)	S.S. Padalka (deputy editor-in-chief)
П.П. Панченко (заст. гол. редактора)	P.P. Panchenko (deputy editor-in-chief)
О.П. Реєнт	A.P. Rejent
І.М. Романюк	I.M. Romanuk
С.М. Свистович	S.M. Svistovich
О.О. Сушко	A.A. Sushko
О.Є. Тарабрін	O.E. Tarabrin
С.М. Тимченко	S.M. Tymchenko
Ф.Г. Турченко	F.G. Turchenko
А.М. Черній	A.M. Chernij
В.В. Шелепов	V.V. Sheleпов

ISSN 2307-3179

Засновники:

- Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова
- Національний університет біоресурсів і природокористування України
- Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН

*Свідоцтво про
державну реєстрацію
КВ № 19525 – 9325 Р від 13.11.2012 р.*

Макетування та верстка:

С. Живора

Комп'ютерний набір:

В. Кобзар, Л. Лановюк

Оформлення обкладинки

А. Мельник

Адреса редколегії:

03037, м. Київ,
вул. Освіти, 6, кім. 24.
тел./факс (044) 520-12-05; 527-81-16;
e-mail: visnykai@gmail.com,
kafedra_slovjan@ukr.net;
zhyvora@bigmir.net

Друкується за рішенням:

Вченої ради Інституту історичної освіти НПУ ім. М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 9.10.2013);

Вченої ради Природничо-гуманітарного ННІ НУБіП України (протокол № 4 від 26.12.2013);

Вченої ради ННСГБ НААН (протокол № 16 від 28.11.2013).

Підп. до друку 28.12.2013.
Формат 70 x 108 1/16.
Папір офсет. Друк. різогр.
Ум. друк. арк. 30,4 Обл.-вид. арк. 31,2
Наклад 100 прим.

Друк СПД ФО Куц В.М.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен та інших відомостей.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІСНИК АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 6-7

Редакційна колегія випуску:

д-р іст. наук, проф. Віднянський С.В. (Україна, Київ); д-р іст. наук, проф. Виговський М.Ю. (Україна, Київ); д-р іст. наук, г.н.с. Єліна О.Ю. (Російська Федерація, м. Москва); д-р іст. наук, проф. Жалоба І.В. (Україна, Київ); к.і.н., доцент Живора С.М. (Україна, Київ); д-р іст. наук, проф. Журба М.А. (Україна, Київ); д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України Колесник В.Ф. (Україна, Київ); д-р іст. наук, проф. Корновенко С.В. (Україна, Черкаси); д-р іст. наук, проф. Левчук К.І. (Україна, Вінниця); д-р іст. наук, проф. Михайлюк В.П. (Україна, Луганськ); д-р іст. наук, проф. Морозов А.Г. (Україна, Черкаси); д-р іст. наук, проф. Панченко П.П. (Україна, Київ); д-р іст. наук, проф. Свистович С.М. (Україна, Київ); д-р іст. наук, проф. Турченко Ф.Г. (Україна, Запоріжжя); д-р с.-г. наук, проф. Шелепов В.В. (Україна, Київ).

Макетування та верстка С. Живора
Комп'ютерний набір В. Козир, Л. Лановюк
Оформлення обкладинки А. Мельник

Підп. до друку 28.12.2013 р. Формат 70x108 1/16
Папір офсет. Друк. різогр.
Ум. друк. арк. 30,4 Обл.-вид. арк. 31,2
Наклад 100 прим.

Друк СПД ФО Куц В.М.

1. Piltz E. (1981), "Zwei russische Kaufmannskirchen auf der Insel Gotland aus dem 12 Jahrhundert", in Les pays du Nord et Byzance. Scandinavie et Byzance, Uppsala, s. 359-406.
2. Lagerlöf E. (1972), "Garde kyrka. Garde ting. S venges Kyrkor", Stockholm.
3. Gordienko E.L. (2005), "The painting of Garda and Nereditsa in the system of Byzantine, Novgorod and the Western European culture of the second half of XII – first quarter of the XIII century", in Tserkov Spasa na Nereditse: ot Vizantii k Rusi, Moscow, pp. 150-158.
4. Cutler A. (1969), "Garda, Källunge and the Byzantine Tradition on Gotland", in The Art Bulletin, vol. LI/3, pp. 257-266.
5. Svahnström G. (1981), "Gotland zwischen Ost und West", in Les Pays du Nord et Byzance, Uppsala, s. 441-467.
6. Vasileva S.Ya. (2007), "The traditions of Byzantine art in the artistic culture of the Island of Gotland in the XII century", in Srednie veka, Moscow: Nauka, vyp. 68(3), pp. 177-196.
7. Vasileva S.Ya. (2008), "Byzantine influence in the monumental painting of the second half of the XII century of the island of Gotland", in BYZANTINA XPONIKA, Moscow: Nauka, t. 67(92), pp. 217-233.

Половинская В.В.

Контакты и взаимовлияния Скандинавии и Восточнославянского мира XI – I-й пол. XII в. в сфере материальной культуры и искусства.

Рассматриваются скандинаво-восточнославянские культурные взаимоотношения (в сферах материальной культуры, изобразительного искусства и т. д.) эпохи викингов в контексте так называемой «Балтийской цивилизации», их развитие и последствия в течение XI – I-й пол. XII вв. Прослежена связь между различными аспектами отношений Древней Руси и государств Скандинавии: художественным, идеологическим, социальным, политическим, экономическим, военным и др.

Ключевые слова: Восточнославянский мир, Русь, Скандинавия, материальная культура, искусство, эпоха викингов.

Polowinska V.V.

Contacts and mutual influence between Scandinavia and East-Slavic world in XI – 1st half of XII c. in the field of material culture and art.

Visible at the beginning of the XI century «hybridization» of the culture of Old Rus' is a specific qualitative characteristic of the early feudal culture and indicator of the intensive cultural interaction. The combined Eurasian nature of the retinue culture, previously found in jewelry and crafts, is actually manifested in all spheres of culture: weaponry, horse trappings, costumes, jewelry, banquet dishes, funeral rites. This phenomenon is not the specifics of Old Rus'. In fact, the culture of the Scandinavian Viking have the same elasticity and «hybridization», in which interacted the North German and Slavic, Baltic and Finnish, English and Frisian, Irish and Frankish, Oriental and Byzantine cultural components. The Old Russian monuments gave a very interesting samples of «things-hybrids», and although the revealing and generalization of them is still far from complete, there are a number of observations about some forms of things, the motherland of which are probably the workshops of the early cities of Old Rus'. In XI-XII centuries the Rus'-Nordic exchange in the field of applied and fine arts is also emphasized. In particular, the monuments of Gotland suggest that the island was a kind of a center of culture, where the artistic traditions of Byzantium actively developed with the Russian mediation.

Key words: East Slavic world, Rus, Scandinavia, material culture, art, Viking Age.

УДК 329.285"19"

О.Т. ШЕВЧЕНКО

ПІДґРУНТЯ РОЗВИТКУ ІДЕЙ КЛАСИЧНИХ ФОРМ АНАРХІЗМУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

У статті дослідженні теоретичні засади анархістських ідей ХІХ ст., дана характеристика та класифікація різних концепцій та світоглядних передумов розвитку, які мають науковий історичний інтерес у сучасних дослідників.

Ключові слова: анархізм, політична свідомість, світогляд, свобода, рівність, прогрес, суспільство.

Анархізм, поза сумнівом, породжений реаліями Нового часу. Лише з кінця ХVІІІ століття, коли Європа вступила в епоху великих революцій, що сприяли затвердженню людської індивідуальності і краху основ традиційного суспільства, поступово формуються ідеї анархізму – спочатку як філософське вчення, а потім як важлива частина революційного, визвольного руху.

Потрібно зазначити, що ідеї анархізму, стали реакцією на досягнення і невдачі Великої Французької революції: ідеал свободи, рівність і братерство обернулись новим

буржуазним відчуженням; парламентська демократія не принесла бажаного звільнення особи і захисту народних інтересів.

Актуальність теми, історичного розвитку анархізму, пов'язаний з крахом радянської моделі соціалізму, а також з кризовими явищами як в Україні, так і в інших державах - усе це примушує знову звертатися до вивчення різних варіантів соціальних перетворень. Стають зрозумілими застереження як європейських, так і російських революціонерів-мислителів про практику державного будівництва, а також питання – чи потрібні державотворчі процеси взагалі... Щоб зробити адекватні висновки, з негативного досвіду, необхідно належним чином проаналізувати ті теоретичні прогнози, які були запропоновані свого часу різними теоретиками анархізму, і які були неприйнятні у зв'язку з обранням альтернативних парадигм громадського устрою, що покладених в основу сучасності і зумовили його специфіку.

В Україні індивідуалістичні гасла в історії, філософії, мистецтві, політиці яскраво заявили про себе наприкінці XIX ст., саме в цей період формується класична доктрина анархізму, що склалася в Західній Європі в 40-70-х рр. XIX ст. Потенційна соціальна ефективність, закладена у світогляді анархістів, що поєднує вільнодумство і цивільну мужність, проявляється на тлі деякого абсурду дійсності.

В незалежній Україні з'являється тенденція формування нового виду патріотизму - демократичного, що визнає головною цінністю благополуччя і гідність людини, що служать запорукою величі держави. Цілі, підтримуються більшістю українського суспільства, - збереження соціальної стабільності, стимулювання економічного зростання, забезпечення соціальної допомоги тим хто потребує - природним чином зв'язані з необхідністю коригування сценаріїв соціального саморозвитку цивілізованими засобами.

Попри те, що анархізм як цілісний світогляд сформувався в середині XIX ст., окремі анархістські ідеї були властиві ще античній свідомості. Аналіз і усвідомлення класичних анархістських доктрин припали в основному вже на XX ст., хоча вже в другій половині XIX ст., з часу створення I Інтернаціоналу велася досить активна ідейна полеміка К. Маркса з М. Бакунінім і прудонізмом, прикладом якої може бути робота «Убогість філософії». [1]

Сьогодні назріла необхідність перегляду оцінок в історіографії анархізму, що ґрунтувались виключно на марксистській методології. Це, як відомо, проявилось в тенденції протиставлення марксистської і немарксистської історіографії, в ігноруванні емігрантської літератури, тоді як це був єдиний процес розвитку історичної думки.

Дослідження класичного анархізму, що йде вже декілька десятиліть, дещо відкрили в його багатій історії і зовсім непростому змісті. За цей час істотно зросло знання теоретичної бази анархістських ідей, їх світоглядних передумов і основних етапів його розвитку. Зроблена необхідна класифікація різних концепцій анархізму. Проте досягти однакового розуміння деяких питань, пов'язаних з історичною проблематикою анархізму, його сенсом, а також формулюванням його чіткого, точного визначення, ще не вдалося. Різноманіття трактувань анархізму до сьогодні спостерігається як в зарубіжних словниках, так і у вітчизняних.

Теоретичний інтерес до анархізму кожного разу зростає разом з активізацією практичних рухів, спрямованих на боротьбу зі всевладдям держави, елементи анархізму занадто явно помітні як в ідеології сучасного антиглобалізму, так і в інших протестних рухах, особливо молодіжних. З іншого боку, незважаючи на практичну зацікавленість до ідей анархізму, останніми роками практично не існує фундаментальних наукових робіт з цього питання. Не відстають в цьому напрямку від академічної науки і журнали. В історичних виданнях нечасто зустрічаються аналітичні статті по проблематиці анархізму. Виникає інтерес до анархістського світогляду саме тоді, коли відсутні сучасні концепції з цієї проблеми, коли не вивчені і не описані різноманітні форми його прояву в сучасному суспільстві, коли не виявлені механізми, сприяючі переходу на позиції анархізму на рівні індивіда, коли посилюється державний і правовий нігілізм, всякий раз дослідник неминує звертатися до класиків анархістського світогляду. Анархістські тенденції завжди були властиві слов'янському менталітету і саме в Російській імперії проходили свою апробацію ...

Для того, щоб зрозуміти, в чому насправді причина винесення протестних теорій за дужки широко обговорюваних наукових ідеологій і концепцій, їх слід піддати аналізу, так само як і джерела їх зародження і мотивації тих, хто їх створює, поширює, передає з покоління в покоління і, рефлексуючи в сучасному контексті, вдихає в них нові ідеї.

Виникнення інтересу до анархізму – це свого роду громадянська тенденція, невід’ємна від сценаріїв соціокультурної динаміки історії суспільства, що її актуалізувала.

Історія анархізму це протистояння думки, що забажала свободи, стрижнем якого стало досягнення певних принципів. Специфікою анархізму є прагнення досягти того, що зрозуміле для усіх. Соціалізуюча роль теорії анархізму, окрім логічно обґрунтованих суджень, обумовлюється також зрозумілістю «мови» і лапідарністю стилю.

Анархічна думка і анархічне світовідчуття не має жорсткої системи, догматизму, а тільки загальні орієнтири і цінності, загальну ціннісно-психологічну і ідейно-критичну історичну спрямованість.

Виділяють сім базисних принципів теорії анархізму: 1. відсутність влади; 2. свобода від примусу; 3. свобода асоціацій; 4. взаємодопомога; 5. різноманітність; 6. рівність; 7. братерство; анархісти наполягають на необхідності критичного і негативного відношення до насильницької, каральної діяльності держави, переслідуванні свободи думки, прав людини, до перешкоди прогресу в ім’я власних інтересів можновладців, наскільки б відмінною ідеологією вони не прикривалися.

Таким чином, анархізм – є вчення про суспільство, історію суспільства – згідно з яким керівним початком визнається тільки воля окремої особи, а усі авторитети і державний устрій відкидаються.

Історія анархізму є свого роду раціоналістичною моделлю, що містить в собі соціокультурні особливості, властиві тій або іншій моделі безвладного суспільства і відкидає усі види авторитетів – як держави, церкви, права ... Ці концептуальні положення можуть бути пов’язані як з проявами особової зрілості окремих людей, так і з досягненням самодостатності суспільства в цілому. Інтерес до анархізму, що визнає тільки волю окремої особи, а авторитет і державний устрій відкидає, пов’язано як з проявами особистої зрілості окремих людей, так і з процесом досягнення само-достатності суспільства в цілому. [2, с. 38]

Необхідно розуміти, що ідеї демократії і лібералізму – це прояв природних механізмів самоорганізації суспільства, конкурентної взаємодії різного типу організаційних структур. Ніякий серйозний теоретик анархізму не заперечував і не заперечує влади взагалі. Анархізм заперечує державну владу, державу. Але він визнає численні форми громадянської влади, що не нав’язує авторитети – старшого, мудрішого, фахівця і т. д. Без громадянської влади не може бути самоорганізації суспільства. Про це багато писали П.Ж. Прудон, М.О. Бакунін, П.О. Кропоткін і інші видатні теоретики і творці анархічної доктрини. [3, с. 29]

Критерієм демократії є і те, що народ може зміщувати уряд без кровопролиття. Ціннісна система демократичного типу суспільства має на увазі не просто «владу народу» або «владу більшості», а різноманітні суспільні інститути, покликані обмежувати правлячу владу і здійснювати громадський контроль за її діяльністю. Для того, щоб демократія відбулася *de facto*, громадяни повинні мати можливість вибору – мають бути передбачені механізми здійснення демократії. Генеза ліберальної демократії пов’язана з вдосконаленням інститутів громадянського суспільства. [4, с. 29]

Звернемо увагу на суперечності анархістської доктрини за допомогою ідей одного з засновників цього руху в Росії. М. Бакунін стверджує, що «останньою межею, і вищою метою усього людського розвитку», є свобода. Проте далі слідує система суперечливих аргументів. Якщо згідно договірної теорії визначити державу як «заперечення свободи одного в ім’я свободи усіх або загального блага», тоді ми отримуємо відразу дві проблеми: по-перше, що означає «свобода усіх» і, по-друге, що є «блага» взагалі? Свобода усіх неминуче обертається правом цієї держави заради свободи своїх громадян вести війну проти інших держав. Це буде конкретний приклад реальності «природного стану» Т. Гоббса та

І. Канта («війна усіх проти усіх»). Проте, якщо створювати державу заради забезпечення свободи однієї групи людей, неминуче виникає пригноблення свободи і навіть знищення інших груп людей. І при цьому – на абсолютно легітимній основі, в ім'я «патріотизму» і «державного блага»! Так свобода, що добровільно поступилася принципами заради її перетворення на «свободу усіх», стає злом. І тоді ми явно приходимо до протиріччя. Договірна теорія виходить з презумпції, що громадянський стан кращий за природний, оскільки мир – кращий за війну. Одже, ця теорія показує, як з початкового «зла» - природної свободи, виходить «благо» - її заперечення в державі. [5, с. 52] Для того щоб дати остаточну відповідь, Бакунін зазначає наступне – «Не існує добра поза свободою, а свобода є джерелом і абсолютною умовою всякого добра, яке воістину гідне цього слова, адже добро є не що інше, як свобода». [6, с. 276]

Також потрібно звернути увагу на анархо-комуністів. «Анархічний комунізм П.О. Кропоткіна – хоча і не має цілісного завершення теорії бездержавного суспільства, але класик анархізму стверджував – держава це головний ворог справедливого і гармонійного існування усіх людей». [7, с. 69-70]

Російські анархісти виступали за необхідність навчити населення самостійності: «Ми хочемо зробити так, щоб кожній народженій людській істоті було забезпечено, по-перше, те, що вона вивчиться якій-небудь продуктивній професії і отримує в ній навички, а по-друге, те, що людина зможе працювати, не вимагаючи на це дозволу у якого-небудь власника або господаря і не віддаючи лівової частки своєї праці людям, що захопили землю». [8, с. 98-105]

Думка про необхідність «вивчитися якій-небудь професії» може бути прокоментована і з позицій П.Ж. Прудона, який вважав, що розвиток науки і закону – необхідна складова формування особистої свідомості. [9, с. 18]

Російський анархізм запропонував в середині XIX ст. теорію створення раціонального суспільства: керуючим початком соціального життя має бути воля окремої, суверенної особи: безмежність особи, її самовизначення, її право на необмежене користування своїми особливостями – такий зміст анархістського ідеалу. Особу, потрібно звільнити від усіх різновидів політичної, економічної і духовної влади. Радикально звучить заклик анархістів про необхідність відкинути усі авторитети і сам державний устрій.

Ідеї про федералізм у головних представників класичного російського анархізму – П. Прудона і М. Бакуніна з 1840-х рр. стали невід'ємною частиною практично усіх теорій анархізму при розгляді ними питань організації громадянського життя. Ідеї про федералізм в політичній організації суспільства в історії анархізму з'являлися в різних варіантах. Це – і ідеї європейської федерації (Бакунін, 1840-і рр.), і ідеї світової федерації (він же, 1860-і рр.). Не поглиблюючись в руйнівну критику Прудоном держави, зупинимось лише на одному її аспекті: держава як поневолювач і тиран особи. Виступаючи захисником свободи, як суспільства, так і особи, Прудон показує несумісність особи і держави, необхідність знищення існуючої державної централізації. П. Кропоткін в серпні 1917 р. на Державній нараді, в якій брав участь на запрошення Тимчасового уряду, пропонував оголосити Росію федеративною президентиською республікою, вважаючи, що це буде крок до подальшого ще вільного розвитку країни. При цьому Кропоткін робив посилення на джерело – США як на зразок державного устрою. [10, с. 83]

Більшою чи меншою мірою, але усі основоположники анархізму торкалися питання власності, тобто такого виду взаємовідносин між людьми, який дозволяє їм привласнювати предмети виробничого і невиробничого споживання. Проте єдиної думки з приводу ролі власності в житті суспільства в класичному анархізмі не склалося.

Класичний і посткласичний теоретичний анархізм представляють собою два етапи історичної еволюції анархічної свідомості і розрізняються рядом ознак, що характеризують їх як відносно відособлені за змістом великі ідейні комплекси. З цієї точки зору класичний анархізм – це сукупність перших зрілих теоретичних форм (ідей) анархічної свідомості, що відповідають XIX – початку XX ст. Посткласичний анархізм об'єднує течії анархізму, що сформувалися в результаті кризи класичного анархізму і трансформації анархічної

свідомості в умовах науково-технічних революцій ХХ ст., світових воєн, виникнення тоталітарних режимів, політичної системи і культури плюралістичної демократії, розвитку інституту прав людини. [11, с. 43]

Анархізм припускає створення гармонійного життя на основі абсолютної свободи, на природності і стихійному, спонтанному прагненні людини до діяльності по влаштуванню нового суспільства. Усі зв'язуючи і ті що приборкують природну свободу чинники оголошуються непотрібними і шкідливими.

Для класичного анархізму характерне реалістичне сприйняття соціально-політичної ситуації в другій половині ХІХ ст. Роботи класиків М. Штірнера, М. Бакуніна і П. Кропоткіна рясніють не лише критичними зауваженнями на адресу сучасного їм суспільного устрою. Діяльність їх авторів була спрямована на пошук оптимальних форм людського гуртожитку. Анархісти не заперечували необхідність соціальної форми буття, суперечливим моментом тут стало питання про обов'язковість включення до неї – індивіда. М. Штірнер вважав, що «союз егоїстів» (суспільство без держави) – організація вільна і добровільна, а тому її значущість для індивіда визначає сам індивід. Російські ж анархісти не бачили людей у відриві від суспільства. В анархізмі є свій загальний ідеал, своє уявлення про досконале і вільне суспільство, в якому людина стає доброю і досконалою істотою. [12, с. 143]

Покладаючись на домінуючий в людині позитивний соціальний і моральний потенціали, класики анархізму були упевнені, що цього буде досить для створення після соціально-політичного перевороту бездержавного суспільства на основі загальних інтересів. Звідси з'являється культ стихійності, особливо характерний для російських вчень, віра в чудодійну силу спонтанної революції і бунту природних механізмів саморегуляції.

Організація майбутнього суспільства представлялася анархістам неполітичним союзом самостійних децентралізованих груп, громад, комун і тому подібне, в яких не приймаються які-небудь обов'язкові рішення для членів, що входять до них. Регулювання громадського життя повинне проводитись виробничими корпораціями, цехами, гільдіями, які, трансформуючись в професійні спілки, виконуватимуть функції захисту своїх членів від стихії ринку і свавілля соціальних інститутів.

Але, хотілось би зазначити, що найбільш серйозним недоліком анархічного вчення є нездоланний досі розрив теорії і практики. Як це не парадоксально, практика анархізму потребує безпосередньої теоретичної розробки. Потрібне створення свого роду моста між абстракціями свободи і його реальним здійсненням. Крім того, потрібне серйозне переосмислення анархістських ідей ХІХ і ХХ ст. з метою розвитку закладених в них основ, відповідно до сучасного історичного етапу.

1. *Маркс К.* Нищета философии. Ответ на «Философию нищеты» г-на Прудона / К.Маркс. – М.: Прогресс, 1983. – 200 с.
2. *Артемьев В.М.* Нравственное измерение свободы через образование (опыт реконструкции русского классического анархизма) / В.М. Артемьев. – М.: МГОПУ, 1998. – 160 с.
3. *Пронякин Д.И.* Основные доктрины классического анархизма / Д.И. Пронякин. – С.-Пб.: Изд-во С.-Пб ун-та, 1995. – 80 с.
4. *Гусейнов А.А.* Великие моралисты / А.Гусейнов. – М.: Республика, 1995. – 480 с.
5. *Ударцев С.Ф.* Власть и государство в теории анархизма в России (XIX-начало XX в.) / С.Ф. Ударцев. – М.: Юрид. лит., 1992. – 140 с.
6. *Ударцев С.Ф.* Политическая и правовая теория анархизма в России / С.Ф. Ударцев. – М.: Юрид. лит., 1994. – 300 с.
7. *Сайтанов С.В.* Периодизация отечественной историографии изучения анархизма Кропоткина П.А. // Вестник Московского государственного областного университета. Серия «История и политические науки». Выпуск 2. – М., 2007. – С. 69-70.
8. *Лебедева Т.П.* К проблеме анализа некоторых идей теоретиков анархизма / Т.П. Лебедева // Социально-политические науки, 1990. - № 8. – С. 98- 105.
9. *Боровой А.А.* Личность и общество в анархистском мировоззрении / А.А. Боровой. – Петербург-М.: Голос труда, 1920. – 104 с.
10. *Гильом Дж.* Анархия по Прудону: Изложение и разбор его сочинений / Дж. Гильом. – К.: Живое слово, 1907. – 212 с.
11. *Пронякин Д.И.* Основные доктрины классического анархизма / Д.И. Пронякин. – С.-Пб.: Изд-во С.-Пб ун-та, 1995. – 80 с.

-
12. *Ермаков В.Д.* Российский анархизм и анархисты: (вторая половина XIX–конец XX веков) / В.Д. Ермаков. – СПб.: Нестор., 1996. – 325 с.

References

1. *Marks K.* Nishcheta filosofii. Otvet na «Filosofiyu nishchety» g-na Prudona / K. Marks. – М.: Progress, 1983. – 200 s.
2. *Artemov V.M.* Nравstvennoye izmereniye svobody cherez obrazovaniye (opyt rekonstruktsii russkogo klassicheskogo anarkhizma) / V.M. Artemov. – М.: MGOPU, 1998. – 160 s.
3. *Pronyakin D.I.* Osnovnyye doktriny klassicheskogo anarkhizma / D.I. Pronyakin. – S.-Pb.: Izd-vo S.-Pb un-ta, 1995. – 80 s.
4. *Guseynov A.A.* Velikiye moralisty / A. Guseynov. – М.: Respublika, 1995. – 480 s.
5. *Udartsev S.F.* Vlast i gosudarstvo v teorii anarkhizma v Rossii (XIX – nachalo XX v.) / S. F. Udartsev. – М.: Yurid. lit., 1992. – 140 s.
6. *Udartsev S.F.* Politicheskaya i pravovaya teoriya anarkhizma v Rossii. / S.F. Udartsev. – М.: Yurid. lit., 1994. – 300 s.
7. *Saytanov S.V.* Periodizatsiya otechestvennoy istoriografii izucheniya anarkhizma Kropotkina P.A. // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya «Istoriya i politicheskiye nauki». Vypusk 2. – М., 2007. – S. 69-70.
8. *Lebedeva T.P.* K probleme analiza nekotorykh idey teoretikov anarkhizma / T.P. Lebedeva // Sotsialno-politicheskiye nauki. 1990. - № 8. – S. 98- 105.
9. *Borovoy A.A.* Lichnost i obshchestvo v anarkhistskom mirovozzrenii. / A.A. Borovoy. – Peterbug-M.: Golos truda., 1920. – 104 s.
10. *Gilom Dzh.* Anarkhiya po Prudonu: Izlozheniye i razbor yego sochineniy / Dzh. Gilom. – К.: Zhivoye slovo., 1907. – 212 s.
11. *Pronyakin D.I.* Osnovnyye doktriny klassicheskogo anarkhizma / D.I. Pronyakin. – S.-Pb.: Izd-vo S.-Pb un-ta., 1995. – 80 s.
12. *Yermakov V.D.* Rossiyskiy anarkhizm i anarkhisty: (vtoraya polovina XIX – konets XX vekov) / V.D. Yermakov. – SPb.: Nestor, 1996. – 325 s.

Шевченко О.Т.

Основа развития идей классических форм анархизма второй половины XIX ст.

В статье исследованы теоретические принципы анархистских идей XIX в., дана характеристика и классификация разных концепций и мировоззренческих предпосылок развития, которые имеют научный исторический интерес у современных исследователей.

Ключевые слова: анархизм, политическое сознание, мировоззрение, свобода равенство, прогресс, общество.

Shevchenko O.T.

Development basis for ideas of classical anarchy forms for second part of the 19th century.

Timelines of the subject for historical development of anarchy are related to destruction of soviet model of socialism, as well as crisis phenomenon both in Ukraine and other countries – all that forces to turn back to explore various social transformations. Warnings of European and Russian revolutionists are becoming obvious on practice of state construction, and also issues on state developing processes in general ... For appropriate conclusion in terms of negative experience, it is necessary to analyze reasonably those theoretical predictions, suggested in due time by various anarchy ideologists and denied to be accepted in terms of applying alternative paradigms of civil relationships, taken as a basis for modern times, thus resulting in its specific nature.

In Ukraine individualist claims in the course of history, philosophy, art, politics made bright statements in the end of the 19th century, at that particular period the classical anarchism doctrine was being formed, established in Western Europe in 40-70th of the 19th century. Potential social efficiency, introduced in ideology of anarchists, combining freethinking and civil courage, introduced in scope of certain reality nonsense.

Academic interest to anarchism is being gradually advanced along with initiation of practical movements, aimed to fight with unlimited power of state, anarchism elements are evident both in the ideology of modern antiglobalism and in other protest actions, especially youth ones. On another hand, despite the practical interest in anarchists ideas, there are no fundamental scientific surveys on the issue introduced recently.

Anarchic idea and world perception do not have solid system, dogmatism, but for general points and values, general psychological and idea critical historical directions.

There are seven basic principles of anarchism theory: 1. Lack of power; 2. Freedom from compulsion; 3. Freedom of associations; 4. Mutual support; 5. Diversity; 6. Equality of rights; 7. Brotherhood; the anarchists admit the necessity of critical and negative attitude to violent, punitive policies of state, prosecuting freedom of thought, human rights, progress threats in the name of personal interests of governors, no matter what different ideology they use.

Thus, anarchism is the study on society, social history in accordance with which the main factor is considered to be will of certain person, and all authorities and state structure are not taken into account.

History of anarchism is so-called rationalist model, including socio-cultural issues, peculiar for one or another model of anarchist society, it eliminates all kinds of authorities – including state, church, law ... These

concepts can be related with signs of personal maturity for certain people and achievements of sustainable society in general. Interest in anarchism, accepting the exclusive power of individual and rejecting the authority and state structure, connected with both signs of personal maturity for certain people and process of achieving sustainable society in general.

It should be understood, that ideas of democracy and liberalism are the display of natural mechanisms for social self-organization, competitive correlation between different organizational structures. Any serious anarchist did not and does not deny the power overall. Anarchism denies state power (state). But it also recognizes various forms of public power without imposing authorities of older, wiser specialist etc. Without public power the society cannot be self-organized. It was written in detail by P.J.Prudon, M.O.Bakunin, P.O.Kropotkin and other outstanding ideologists and founders of anarchist doctrine.

To a greater or lesser extent all anarchism founders touched upon the issue of property, or in other words such type of relations between people that allows them to adopt items of production and non-production consumption. However, there is no single point of view on the role of property in public life in classical anarchism.

Classical and post-classical theoretical anarchisms represent two periods of historical evolution of anarchism evidence and are differentiated due to the range of features, characterized as relatively isolated by virtue of context as ideological complexes. From this point of view classical anarchism is the complex of original mature theoretical forms (ideas) of anarchism perception corresponding to 19th – the beginning of 20th centuries. Postclassical anarchism combines variations of anarchism, arisen as a result of classical anarchism crisis and transformation of anarchism perception in the context of science technical revolution of the 20th century, world wars, origin of totalitarian regimes, political system and culture of pluralistic democracy, development of human rights institute.

Organization of future society was considered by the anarchists as nonpolitical union of independent decentralized groups, communities, communes etc., where any obligatory decisions are not taken by their members. Regulation of public life shall be conducted by manufacturing corporations, workshops, guilds, which, being transformed into professional unions, will perform functions to protect their members against nature of market and willfulness of social institutions.

But, it would be necessary to note, that the most serious drawback of anarchist study is hitherto insurmountable difference between theory and practice. Whatever it means, practical anarchism requires direct theoretical investigation. It is obligatory to join abstract liberties with their real implementation. Moreover, it requires serious reconsideration of anarchist ideas of 19th and 20th centuries in order to develop the integrated ideas in compliance with current historical period.

Keywords: anarchism, political consciousness world view, freedom, equality, progress, society.

УДК 94 (4) (44) (470-571) "XVIII/XIX"

ISHCHENKO ZHANNA

M. SOKOLNICKI'S ESSAY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN REALITIES OF THE LATE XVIII – EARLY XIX: THE POSSIBILITY OF THE FRANCO-RUSSIAN STRATEGIC PARTNERSHIP

The author made an attempt to understand Sokolnicki's negative appreciation of French political course in Russia before 1812. His thesis about the impossibility of the Franco-Russian strategic partnership has been studied due to European realities of late XVIII-early XIX. Analyzing European political and economic realities M. Sokolnicki came to the conclusion that contemporary conflicts in the world were a results of constant efforts of the Russian Empire to extend its influence in Europe and the Anglo-Russian strategic partnership. The aggressive foreign policy of Russia was considered by M. Sokolnicki in the context of the existing geopolitical plan. Reflecting on features of nations due to their state policy he warned off alliance with Russians whose national character was formed in conditions of centuries of slavery.

It was found that criteria, offered by M. Sokolnicki, for assessing the capabilities of the Franco-Russian alliance generally reflected the European geopolitical situation. The thought of Essay author about the impossibility of cooperation with the Russians because of the peculiarities of national character seems to be somewhat exaggerated.

Keywords: Franco-Russian strategic partnership, Continental Blockade, national character.

The geopolitical situation in Europe in the late XVIII-early XIX century had changed dramatically after the Partitions of Poland, formation of republican France, successes of Russia in the Russo-Turkish wars and increase of its territory by the incorporation of the south-western territories. The French Revolution and the beginning of the industrial revolution in England in the late of the XVIII century exacerbated the conflict between England and France. Counterrevolutionary coup d'etat (June 27, 1794) started a new revolutionary period ended with the dictatorship of Napoleon. The economic policy of France was reconsidered according to the interests of industrial, banking and commercial bourgeoisie and peasant-landowners. The United Kingdom remained the embodiment of the danger for Paris' economic interests. The spread of

French influence in the continent has created a favourable situation for capturing European markets.

The study of certain past and present aspects of international relations is still important. In the context of this problem the possibility of Franco-Russian strategic partnership due to European realities of late XVIII - early XIX centuries deserves to be scrutinized.

Evolution of the Russian-French relations at the end of XVIII- early XIX centuries was studied by Russian historians S. Soloviev [20], A. Trachevskyy [24], A. Popov [17]. Characteristic features of the Russian-French relations early nineteenth century were analyzed by A. Vanadal [6]. A modern Ukrainian historian V. Adadurov worked out various aspects of Napoleon's foreign policy [1].

The goal of our research is to understand how the conceptions about Franco-Russian strategic partnership, presented by M. Sokolnicki in Essay Several Ways to Liberate Europe from the Influence of Russia and simultaneously from England, met geopolitical challenge of France due to European realities (late of XVIII – early XIX). The document was prepared by the order of the French government and based on a synthesis of existing and new projects of